

ØĖBÖÈ ĩ ²AAÈÙÁÍ ĩ B ÈĬ ĩ ÈÓĐÁĬ ÕĬ ÑĬ ĐĬ ĩ ĩ ÆĬ ĩ ÑÒ² Á²Ò×ÈÇĬ BĬ ÈÕ
 ÅĖĐĬ ÁĬ ÈĖ²Á ĩ ĐĬ ÁĬ ÁĬ ÈÛŃOĀĀ OĀ Ñ²ÈÛŃUĖĬ ĀĬ ÑĬ ĩ ÅĀĐŃUĖĬ ĩ ĩ ĐĬ ÅÓĖO²

Розглянуто основні проблеми формування конкурентного потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу в контексті вивчення концентрації капіталу всередині різних рівнів маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків сільськогосподарської та продовольчої продукції.

The basic problems of native food and agricultural producers' competitiveness increase ways in the context of capital concentration inside of the different levels of internal agricultural and food markets marketing infrastructure are considered in the article.

Активізація процесів глобалізації та інтенсифікація заходів України щодо участі в процесах міжнародної економічної та політичної інтеграції, що набули останнім часом значного розвитку, спричиняють виникнення певних наслідків позитивного та негативного характеру для всіх секторів економіки України. В свою чергу, скорочення інтенсивності застосування заходів протекціоністського характеру викликають загострення конкуренції між внутрішніми виробниками та постачальниками імпортованої продукції.

Продукція більшості галузей вітчизняної економіки через високі внутрішні витрати виробництва, застосування застарілих технологій, нестабільність інноваційного розвитку підприємств, а також характеристики споживацької аудиторії ринків продукції масового попиту, залишається менш конкурентоспроможною у порівнянні з продукцією зарубіжних виробників. Найбільш критичною в цих умовах виявляється ситуація на ринках сільськогосподарської та продовольчої продукції, адже ці галузі протягом всього періоду свого функціонування в незалежній Україні відчували всі наслідки скорочення виробництва та реалізації екстенсивної моделі розвитку. Слід зауважити, що з врахуванням зазначених обставин продовольча складова економічної безпеки нашої держави виявляється найбільш проблемною. Сьогодні ми маємо справу з парадоксальною ситуацією: суб'єкти аграрного сектора економіки, які мають всі необхідні умови для ефективного розвитку та давні традиції створення високоякісної продукції, не витримують конкуренції з постачальниками продукції зарубіжного виробництва навіть на внутрішньому ринку, не говорячи про формування та розвиток експортного потенціалу галузей. Саме тому, питання забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської та продовольчої продукції внутрішнього виробництва є ключовими при формуванні стратегії розвитку вітчизняної економіки.

Проблемам забезпечення ефективного функціонування ринку, побудови ефективних систем розподілу продукції на товарному ринку, в тому числі, і на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, а також проблемам гармонізації відносин учасників ринкових процесів присвячені дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, зокрема, П.Т. Саблука, В.М. Алексійчука, Б.Й. Пасхавера, А.С. Савоценка, Ф.Г. Панкратова, О. Пустовойт, Дж. П. Пітера, Дж. Донеллі та інших. Проблеми формування раціонального конкурентного середовища на ринку товарів і послуг традиційно розглядаються в дослідженнях вітчизняних і закордонних вчених-економістів. Природа конкуренції та формування конкурентоспроможності суб'єктів економічної активності, структур і галузей досліджуються в роботах таких вчених, як М. Портер, Д. Росс, Й. Шумпетер, Л. Качаліна, І. Піддубний, П. Саблук, Л. Піддубна, В. Краснов і багатьох інших.

В дослідженнях вказаних авторів достатньо детально розглядаються питання формування конкурентної ситуації, функціонування та відтворення капіталу учасників ринку та їх конкурентного потенціалу, формування та функціонування маркетингової інфраструктури ринку та систем розподілу продукції на ньому. Однак, на сьогоднішній день, невіршеними залишаються питання взаємозв'язку концентрації капіталу всередині маркетингової інфраструктури ринку та формування і розвитку конкурентної ситуації на ньому, а також стабільного забезпечення конкурентоспроможності продукції окремих галузей. Характер досліджень цих питань носить недостатньо системний характер та вимагає подальшого наукового пророблення.

Метою дослідження, результати якого викладені в даній статті, є обґрунтування шляхів підвищення конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської та продовольчої продукції та проведення її оцінки на основі виявлення та формалізації взаємозв'язку між концентрацією капіталу в вітчизняному агропромисловому комплексі та конкурентоспроможністю його продукції на внутрішньому ринку.

Український агропромисловий комплекс функціонує в умовах, що дозволяють стабільно та планомірно нарощувати його конкурентоспроможність. Аграрні підприємства здатні виробляти сільськогосподарську продукцію, в першу чергу, продукцію рослинництва, що перевищує за своїми якісними показниками кращі зарубіжні зразки. Умови для цього закладені довготривалою економічною кризою та її руйнівними наслідками, що торкнулися, передусім, стану фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва, а саме на 70 % площ земельних угідь сільськогосподарського призначення протягом більш ніж 15 років не вносилися повні дози мінеральних добрив та засобів хімічного захисту рослин, що створило агротехнологічні умови, необхідні для виробництва сільськогосподарської продукції органічного походження [1, 2]. Тобто, на сьогоднішній день, найраціональнішим шляхом було б використання цих наслідків кризових явищ в якості засобу формування товарної стратегії підприємств галузі та, відповідно, зміцнення їх конкурентних позицій.

Проте, сучасна доктрина розвитку вітчизняного агропромислового комплексу спрямована на нарощування обсягів виробництва продукції без врахування можливостей використання вказаних переваг, а лише за рахунок використання запозичених інтенсивних та інноваційних технологій або, що частіше, їх фрагментів. При цьому фактично нехтуються екологічні, агрономічні та технічні наслідки застосування такого підходу. До того ж некомплексне використання запозичених зарубіжних технологій або використання їх окремих фрагментів дозволяє досягти лише часткового та недовготривалого ефекту у вигляді підвищення урожайності та економії виробничих витрат.

При проведенні досліджень конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу ми виходили з того, що конкурентоспроможність підприємства визначається реалізацією можливостей у провадженні ефективної поведінки на ринку, яка призводить до отримання певних позитивних результатів діяльності. В якості основних критеріїв конкурентоспроможності нами були використані показники обсягів продажів продукції та обсягів отримання прибутку в розрізі окремих видів продукції сільського господарства та переробної промисловості (табл. 1).

Таблиця 1

**Обсяги реалізації та обсяги прибутку в агропромисловому комплексі України
у 2001–2007 роках**

Показник	Роки							Темп приросту (2007 р. до 2001 р.), %
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг реалізації сільськогосподарської продукції, млн. грн.	85796	86784	77271	92531	92586	94895	88769	3,47
в тому числі: продукції рослинництва, млн. грн.	49075	48113	41105	55638	53976	54909	49718	1,31
продукції тваринництва, млн. грн.	36721	38761	36166	36893	38610	39986	39051	6,35
Обсяг реалізації продуктів переробки сільськогосподарської продукції, млн. грн.	70352,72	67691,52	65680,4	73099,5	74994,7	79711,8	69239,8	-1,58

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Собівартість реалізованої продукції сільського господарства, млн. грн.	70650,7	83819,5	75794,9	91247,7	91332,8	94264,6	84600,1	19,74
в тому числі:								
продукції рослинництва, млн. грн.	31506,2	37383,8	38570,0	53668,4	53075,8	53341,7	44216,4	40,34
продукції тваринництва, млн. грн.	39144,6	46435,7	37224,9	37579,3	38257,0	40922,9	40383,7	3,17
Собівартість реалізованої продукції переробної промисловості, млн.грн.	50654,0	49414,8	51230,7	56286,6	60745,7	65363,7	60931,0	20,29
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції, млн.грн.	15145,3	3054,5	1476,1	1283,3	1253,2	630,4	4168,9	-72,47
в тому числі:								
продукції рослинництва, млн.грн.	17568,9	10729,2	2535,0	1969,6	900,2	1567,3	5501,6	-68,69
продукції тваринництва, млн.грн.	-2423,6	-7674,7	-1058,9	-686,3	353,0	-936,9	-1332,7	-45,01
Прибуток від реалізації продукції переробної промисловості, млн.грн.	19996,8	34404,7	24564,2	34961,1	30587,1	28900,9	23669,1	18,36
Сукупний прибуток виробничих підприємств АПК, млн.грн.	35142,0	37459,2	26040,3	36244,4	31840,3	29531,3	27838,0	-20,78
Рентабельність виробництва продукції сільського господарства, %	21,4	3,6	1,9	1,4	1,4	0,7	4,9	-77,01
Рентабельність виробництва продукції рослинництва, %	55,8	28,7	6,6	3,7	1,7	2,9	12,4	-77,69
Рентабельність виробництва продукції тваринництва, %	-6,2	-16,5	-2,8	-1,8	0,9	-2,3	-3,3	-46,70

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Рентабельність переробки сільськогосподарської продукції, %	39,5	69,6	47,9	62,1	50,4	44,2	38,8	-1,60
Рентабельність виробництва та реалізації продукції АПК, %	29,0	28,1	20,5	24,6	20,9	18,5	19,1	-33,97

Примітка. Розраховано автором за даними: 1. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України; За ред. О.Г. Осауленка – К.: «Консультант», 2008. – 571 с. 2. Сільське господарство України за 2007 рік. Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України; Під заг.кер. Ю.М. Остапчука. – К., 2007. – 392 с.

Рівень рентабельності виробництва та реалізації продукції сільського господарства в 2007 році склав 15,6 %, при рівнях рентабельності продукції рослинництва 12,4 % та продукції тваринництва - 3,3 %, рівень рентабельності виробництва та реалізації продукції переробної промисловості склав 38,8 %. (див. табл. 1). В цілому позитивні результати діяльності вітчизняного агропромислового комплексу забезпечуються підвищеною ефективністю виробництва продукції рослинництва та переробки сільськогосподарської сировини. При цьому занепад тваринницької галузі сприяє побудові неефективної структури аграрного сектора економіки, функціонування якої матиме непередбачені наслідки екологічного, соціального та економічного характеру. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що найбільшою трудомісткістю відзначаються технологічні процеси саме у тваринництві, що, відповідно, визначає структуру зайнятості сільського населення. Тобто демографічні проблеми українського села мають в якості свого економічного підґрунтя саме зміни галузевої структури агровиробництва. До того ж, структурні зрушення в аграрному секторі, які призводять до згорання тваринницької галузі спричиняють агрономічні та агроекологічні порушення у відтворенні земельних ресурсів через брак органічних добрив. Нарешті, держава все більшій мірі опиняється в умовах продовольчої небезпеки в частині забезпечення її внутрішнього споживання продукції тваринництва (зокрема, рівень самозабезпеченості економіки м'ясною продукцією не перевищує 70 %) [1].

При виконанні даного дослідження нами було зроблене припущення про існування зв'язку між конкурентоспроможністю підприємств агропромислового комплексу та концентрацією капіталу на певних рівнях інфраструктури внутрішнього аграрного ринку. Справа в тому, що конкурентоспроможність оператора ринку формується та розвивається в умовах певної конкурентної ситуації на ринку. В свою чергу, конкурентна ситуація на аграрних ринках нашої держави є такою, що наближається до ринку олігополії на невиробничих рівнях маркетингової інфраструктури та є майже ринком монополії на виробничому рівні. На нашу думку, така ситуація, передусім, пояснюється низьким ступенем концентрації капіталу на виробничому рівні маркетингової інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, який не дозволяє продуктивно розвиватися процесам олігополізації товаровиробників, а також поглиблювати їх горизонтальну інтегрованість та кооперацію. Проте на більш високих рівнях маркетингової інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, вже в сфері її обігу, спостерігається зворотна картина. А саме, концентрація торговельного капіталу достатня для суттєвого впливу на конкурентну ситуацію та олігополізацію цього ринку на рівні маркетингового посередника.

В якості критерію при кількісній оцінці концентрації капіталу в галузі нами були використані відношення обсягу реалізації продукції 10 та 100 найкрупніших операторів ринку до загального обсягу реалізації продукції в державі (рис. 1, 2).

В 2007 році ці показники становили для підприємств аграрного сектора, відповідно, 0,08 % та 2,4 % по продукції рослинництва, 0,02 % та 1,05 % по продукції тваринництва. Визначені за тим же критерієм рівні концентрації капіталу в сфері обігу ринку сільськогосподарської продукції становлять 8,09 % та 72,4 %, а в сфері переробки сільськогосподарської продукції, відповідно, — 9,6 % та 44,3 %.

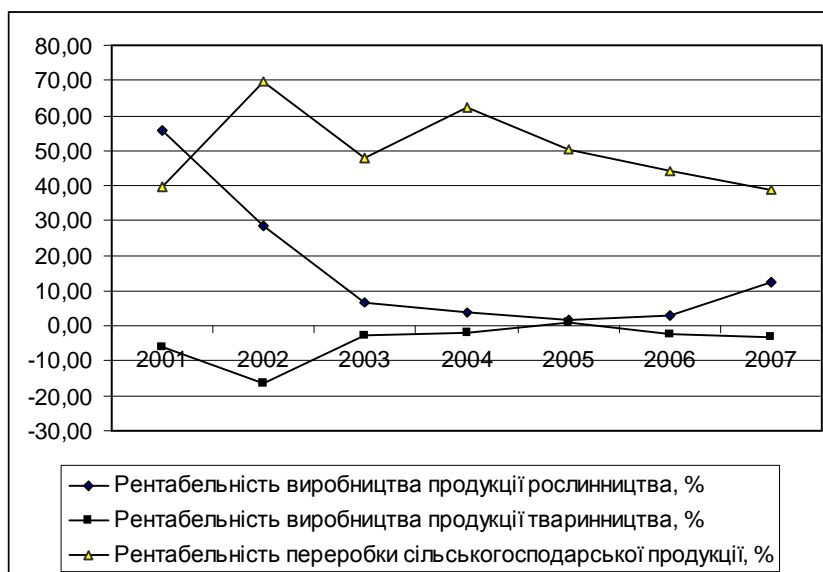

Рис. 1. Динаміка рентабельності виробництва продукції агропромислового комплексу

Результати проведення кореляційного аналізу залежності рівня конкурентоспроможності від рівня концентрації капіталу свідчить про наявність тісного зв'язку між ними — коефіцієнт кореляції коливається в межах від 0,59 до 0,83).

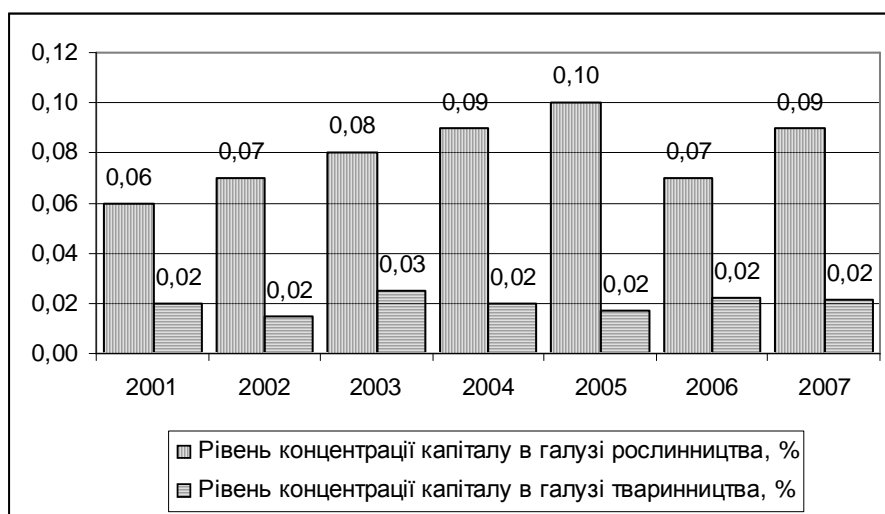

Рис. 2. Динаміка рівня концентрації капіталу в аграрному секторі України в 2001-2007 роках

Таким чином, основною причиною незадовільної ситуації в формуванні конкурентного потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу є низький рівень концентрації капіталу в галузях виробництва сільськогосподарської сировини, який, фактично унеможлиблює суттєвий вплив на формування конкурентної ситуації на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції з боку товаровиробника. При цьому існуюче суттєве розшарування сільськогосподарських товаровиробників за рівнем ефективності своєї діяльності не дозволяє ефективно провадити процеси горизонтальної інтеграції та кооперації з метою збільшення концентрації капіталу в галузі. За статистичними даними частка збиткових аграрних підприємств у 2007 році склала 28 % [2, с. 52]. За даними власних досліджень, кількість підприємств, що характеризуються низьким рівнем ресурсного забезпечення своєї діяльності, який опосередковано свідчить про концентрацію капіталу в галузі, складає 38,7 %, підприємств, становище

яких можна розглядати як задовільне — 31,6 %, а доля стабільно та ефективно функціонуючих сільськогосподарських підприємств становить лише 4,9 % [4]. Таким чином, в поточних умовах навіть за недостатнього рівня ресурсного забезпечення певна частка сільськогосподарських підприємств здатна провадити ефективну діяльність.

На фоні проілюстрованої ситуації капітал суб'єктів переробної сфери та сфери обігу сільськогосподарської продукції функціонує цілком стабільно. Більш того, сезонність аграрного виробництва зумовлює досить тривалий період обігу капіталу суб'єктів виробничої сфери у порівнянні з операторами сфери обігу, що поглиблює згадані вище диспропорції у рівні концентрації капіталу всередині різних рівнів маркетингової інфраструктури аграрних ринків, проте не є причиною незбалансованості відносин цих груп операторів аграрного ринку.

Отже, для забезпечення ефективної поточної діяльності виробникам необхідно або збільшувати масштаб виробництва, або вирішувати проблему створення великих партій стандартної продукції, або встановлювати довготривалі прямі зв'язки з переробними підприємствами та крупними посередниками, тобто змінювати свою позицію в структурі системи розподілу продукції, що склалася на ринку [5].

Домінування інтересів суб'єктів сфери обігу на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства призводить також до неефективності заходів зі стимулювання горизонтальних інтеграційних процесів в сільському господарстві України, а також заходів з прямого державного регулювання цін та доходів товаровиробників. На нашу думку, виходом з зазначеної ситуації є застосування регулюючих заходів, спрямованих більш повний та контрольований перелив торговельного капіталу до сфери виробництва. При цьому практичний досвід свідчить про високу результативність лише інтеграційних процесів вертикального характеру, ефективність діяльності суб'єктів господарювання, що задіяні в них, забезпечується високою глибиною переробки та передпродажної підготовки сільськогосподарської сировини, більшою гнучкістю товарної політики та зростанням обсягів товарних партій. Вертикальні інтегровані структури автоматично функціонуватимуть на більш високих рівнях маркетингової інфраструктури ринків продовольства та сільськогосподарської сировини, в першу чергу, через можливість формування значних обсягів стандартної продукції.

На нашу думку, головні напрями створення вертикальних інтегрованих структур в агропромисловому комплексі мають ґрунтуватися на вирішенні проблем зберігання сільськогосподарської продукції (з метою запобігання негативному впливу сезонних цінових коливань), технологічному зростанні підприємств аграрного сектора (інвестиція у розвиток матеріально-технічної бази та техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції), реставрації тваринницької галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави та збалансованого розвитку аграрного виробництва.

Основною передумовою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції є досягнення більш високої концентрації капіталу в аграрному секторі економіки. Вирішення цієї задачі є, на сьогоднішній день, основним шляхом створення умов для виробництва якісної сільськогосподарської сировини, продуктів її переробки та продукції харчової промисловості при оптимальних витратах та в потрібних обсягах, які б забезпечували продовольчу безпеку держави. Рівень концентрації капіталу в галузях вітчизняного сільського господарства в десятки разів нижчий за аналогічні показники переробної сфери агропромислового комплексу та харчової промисловості, а також сфери обігу ринків сільськогосподарської та продовольчої продукції. Дана обставина гальмує розвиток процесів олігополізації аграрних ринків на рівні товаровиробника та унеможливує отримання високих результатів від реалізації процесів горизонтальної інтеграції та кооперації сільськогосподарських виробників. Така ситуація не сприяє розвитку конкурентоспроможності продукції вітчизняного агропромислового комплексу та призводить до посилення конкурентної боротьби між постачальниками вітчизняної та імпортованої продукції на внутрішньому ринку, а також є причиною повільного розвитку експортного потенціалу українських виробників продовольчої та сільськогосподарської продукції. При цьому заходи з підвищення рівня концентрації капіталу у виробничій сфері агропромислового комплексу, а отже створення економічного підґрунтя для створення вагомого конкурентного потенціалу галузей, можуть бути реалізовані лише на основі вертикальної інтеграції та застосування прийомів, що сприятимуть більш повному переливу торговельного капіталу у сферу виробництва.

Подальші дослідження розглянутої проблематики повинні стосуватися наукового обґрунтування раціональних шляхів розвитку інтеграційних процесів на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства в контексті забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та гармонізації відносин суб'єктів вказаних об'єктових ринків.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України; За ред. О. Г. Осауленка – К.: «Консультант», 2008. – 571 с.
2. Сільське господарство України за 2007 рік. Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України; Під заг. кер. Ю. М. Остапчука. – К., 2007. – 392 с.
3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік / Державний комітет статистики України – К., 2007. – 80 с.
4. Красноруцький О. О. Ресурсні та ринкові аспекти забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». Вип. 7. – Харків: ХНАУ, 2008. – С. 134–142.
5. Красноруцький О. О. Концентрація капіталу суб'єктів внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції: конкурентні, ресурсні та розподільчі аспекти // Вісник СНАУ. Сер. «Економіка та менеджмент». Вип. 8/1 (31). – Суми: СНАУ, 2008. – С. 108–115.
6. Пустовойт О. Внутрішній ринок України: потенціальні та реальні можливості впливу на економічне зростання // Економіка України. – № 3, 2007. – С. 52–59.
7. Савощенко А. С. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
8. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. Саблука П. Т., Алексійчука В. М. та ін. – К., 2000.